

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nkunguhato & Xiletelo xo Landzelerisa Ntirho swa ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe

Ririmi ra le Kaya: Xitsonga

Giredi 1 Kotara 4

Vundzeni

Manghenelo	1
Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe	2
Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya	2
Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya	2
Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka	3
Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi	5
Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL	6
Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)	7
Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	18
Nongonoko wa Ntivomimpfumawulo: Xitsonga HL	19
Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho	23
Nkongomelo wa 1	24
Nkongomelo wa 2	26
Nkongomelo wa 3	28
Nkongomelo wa 4	30
Nkongomelo wa 5: Mpfuxeto	32
Nongonoko wa Makambelego	34
Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya	34
Makambelego ya Madyondzelo	35
Matirhiselo ya Rhubiriki	36
Macincelo	37
Hi tshemba leswaku mi ta kuma xiletelo lexi xa makambelego xi ri lexi pfunaka swinene	37
Makambelego ya Madyondzelo: Khadi ra Mikutlunyo	38
Giredi ya 1 Kotara ya 4: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelego ya Mafundza	39

Manghenelo

Eka vadyondzisi va Xiyimo xa Masungulo,

Ntungu wa COVID-19 wu hi siye hi ri na ntlhonthlo lowukulu eka dyondzo. Tanihiloko hi tlhelela eka 'ku dyondza ka ntolovelovelo', hinkwerhu hi fanele ku tirha hi vutlhari na ku chivirika ku tiyisisa leswaku sisiteme ya hina yi tlhelela ematshan'wini.

Leswi i swa nkoka eka Xiyimo xa Masungulo, laha vana va dyondzaka masungulo ya vuswikoti byo hlaya na ku tsala. Afrika Dzonga yi lava n'wina ku tirha hi ku hetiseka ku hlomisa vadyondzi hi vuswikoti lebyi, leswaku va nga dyondzi ntsena ku hlaya, kambe va hetelela va kota ku 'hlayela ku dyondza'.

Tsalwa leri ri vumberiwe ku mi pfuna ku fikelela leswi. Hi ku tirhisa kungu leri hi nongonoko, ha tshemba leswaku mi nga kota ku pfala nkarhi lowu lahlekeke wo dyondzisa no dyondza, na ku fikisa vadyondzi va n'wina eka levhele leyi va faneleke ku va eka yona.

Ha mi khensa eka ku tiboha, ku tinyiketela ka n'wina na ku tirha hi matimba loku lavekaka.

I ntiyiso mi le ku akeni ka rixaka,

Hi mi navelela mikateko eka Kotara leyi nga mahlweni,

Xipanu xa NECT Ririmi ra le Kaya

Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe

- Ku na 10 wa mavhiki eka ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa DBE Kotara ya 4.
- Mavhiki lawa ya 10 ya avanyisiwe hi 5 wa mindzhendzeleko yo dyondza.
- Eka mavhiki ma2 man'wana na man'wana ya ndzhendzeleko, swiyenge hinkwaswo swo dyondza ririmi swi fanele swi angarheriwile hi ndlela leyi landzelaka, hi ku tirhisa nkarhi wa mpimohansi:

MPIMO WA LE HANSI WA XIPHOKHAMA MAAVELO YA NKARHI	GIREDI 1	GIREDI 2	GIREDI 3
Ku yingisela & ku vulavula	45 wa timinete	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku hlaya & Ntivomimpfumawulo	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete
Ntivontsalo	awara 1	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku tsala	45 wa timinete	awara 1	awara 1
NTSENGO	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA

Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya

- Ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Ririmi ra le Kaya ku vumberiwe ku komba vadyondzisi leswaku hi byihi vuswikoti lebyi va faneleke ku byi aka eka xiyenge xin'wana na xin'wana xa ririmi.
- I swa nkoka ku lemuka leswaku eka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vuswikoti lebyi hlulukisiwaka bya fana ku ya hi xiyenge, kutani ku na mbuyelelo wo tala ku hlulukisa na ku tiyisisa vuswikoti.

Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya

- Eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vadyondzisi va fanele ku hlawula nkongomelo.
- Nkongomelo lowu wu hlamusela vundzeni bya ndzhendzeleko wolowo.
- Xikombiso, loko mudyondzisi a hlawula nkongomelo '**Hinkwerhu hi ya exikolweni**', vundzeni hinkwabyo byi fanele ku va na vuxaka na nkongomelo lowu, ku katsa:
 - Ntivomarito** lowu dyondzisiwaka, xik: **hlaya, yelanisa; pimanisa; dyondza; China; giredi yo sungula**, sw. na sw.
 - Swinsin'wana kumbe tinsimu** leti dyondzisiwaka, xik: **Ndzi rhandza ku hlaya na ku tsala**
 - Xitori xo hlaya swin'we** lexi hlayiwaka, xik: Xitori lexi nga na nhlokomhaka: **Giredi yo sungula eAfrika Dzonga na le China**
 - Nghingiriko wo tsala** lowu vadyondzi va faneleke ku wu hetisa, xik: **Tsala swivulwa swi2 hi leswi vadyondzi va swi endlaka eChina.**

Ntivotimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka

- Vundzeni lebyi nga riki na vuxaka na nkongomelo i ntivotimpfumawulo na ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka ntsena.
- Leswaku va kota ku dyondza ku hlaya, vadyondzi va fanele ku dyondza mimpfumawulo ya ririmi hi nongonoko, na ku twanana na ku hambanisa mimpfumawulo leyi.
- Kutani, va fanele ku titoloveta ku hlaya marito na switori hi ku tirhisa vutivi bya vona bya mimpfumawulo ku twarisa marito.

A hi voneni leswaku hi byihi vuswikoti na vundzeni lebyi longoloxiweke eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Giredi ya 1 Kotara 4:

NKOMISO WO VUYETA NKUNGUHATO WO DYONDZISA WA LEMBE NA LEMBE: GIREDI 1 Kotara 4	
KU YINGISELA NA KU VULAVULA	
1	U hlaya xiithokovetselo na swinsin'wana a tlhela a endla swiendlo
2	U vulavula hi mintokoto na matitwelo ya yena n'wini, xik. u rungula mahungu hi mfanelo
3	U yingisela swileriso na switiviso kutani a angula hi mfanelo
4	U yingisela handle ka ku nghenelela van'wana a ri karhi a kombisana xichavo eka xivulavuri
5	U teka xiave eka minkanerisano, a nyika xiviko a yimela ntlawa
6	U yingisela xitori a komba matitwelo hi xitori
7	U yingisela vuxokoxoko bya switori kutani a hlamula swivutiso swo pfaleka na swo pfuleka
8	U ntlawahata mahungu, xik, hi ku tirhisa swifaniso leswi swi nga hi xin'wexin'we
9	U tirhisa matheme yo fana na xivulwa, letere lerikulu, hiko
10	U yingisela, a tiphina na ku angula eka swifaniso, swiphazamisa miehleketo, switekatekisano, misavu a ri karhi a tirhisa ririmi ro ehleketa
11	U rungula xitori lexi va xi tivaka xi ri na masungulo, exikarhi na mahetelelo a hambanisa thoni na ntlakuso wa rito
NTIVOMIMPFUMAWULO	
Xitsundzuxo eka mudyondzisi:	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Tiyiyisa leswaku wa vumba na ku phemelela marito:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Swo twiwa (ndzemuko wa mimpfumawulo) • Swo twiwa na swo voniwa (ntivotimpfumawulo) 	
1	U lemuka vuxaka bya letere na mpfumawulo wa maletere hinkwawo lama yimaka ya ri yoxe
2	U aka marito hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi a yi dyondzeke
3	U hlaya marito ku suka eka dyondzo ya mimpfumawulo eka swivulwa na le ka switshuriwa swin'wana
4	U dyondza ku peleta marito yo ringana khume evhikini ya huma eka dyondzo ya ntivotimpfumawulo na marito yo voniwa
5	U lemuka na ku hlaya:
a	Mimpfumawulo yo famba hi mimbirhimbirhi, xik, ch, kh, nh
b	Switatisi leswi fambaka swin'we eku akeni na ku hambanisa marito tanihi le ka: (nh-amu; nh-o-ng-a; nt-i-rh-o)
NTIVONTSALO	
1	U khoma penisele kumbe khirayoni hi mfanelo
2	U kopunula no tsala marito hi mahambaniselo lamanene ya marito
3	U vumba maletere lamakulu na lamatsongo kahle, ku ya hi vukulu, na ndhawu, hileswaku a sungula no hetelela endhawini leyi lulameke
4	U kopunula na ku tsala swivulwa swo koma hi mfanelo

KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

Switsundzuxo eka mudyondzisi:

- Veka vadyondzi hi mintlawwa ya vuswikoti byo fana byo hlaya.
- Hlawula switshuriwa/tibuku leti nga ta levhele leyi faneleke ntlawa wun'wana na wun'wana.
- Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe na ku nyika swiletelo loko va karhi va hlaya.

- 1 U hlaya buku ya yena hi ku yisa rito ehenhla eka ku Hhlaya hi Nntlawwa na mudyondzisi no leteriwa, hileswaku ntlawa hinkwawo wu hlaya xitori xin'we
- 2 Wa tiyingisela, xikan'we na ku lemuka marito na ntwisiso loko a ri eku hlayeni
- 3 U kombisa ku twisisa ka mahikahatelo loko a hlayela ehenhla
- 4 U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, maqhinga ya ku hlaya marito loko a ri karhi a hlaya
- 5 U tirhisa mbangu na maqhinga ya xivumbeko ku kuma ntwisiso
- 6 U ya emahlweni a aka ntivomarito yo tsariwa
- 7 U hlaya hi nkhumuko lowu engeteleleke no kombisa matitwelo ya yena eka leswi a swi hlayaka

KU HLAYA KA MUNHU UN'WE

- 1 U hlaya tibuku leti humaka eka khona yo hlayela ya tlilasi
- 2 U hlaya leswi a swi tsaleke, a sungula ku lulamisa swihoxo

KU HLAYA SWIN'WE

- 1 U hlaya buku na tlilasi hinkwayo swin'we na mudyondzisi/ U yingisela na ku landzelela loko mudyondzisi a karhi a hlaya
- 2 U lemuka ndzandzelelano wa swiendleko exitorini
- 3 U tirhisa khavhara ya buku na swifaniso ku endla mikumbetelo
- 4 U tirhisa vuthala na swifaniso swa le bukwini ku kota ku twisisa
- 5 U komba xiphiko xo sungula eka xitori lexi xi endlaka leswaku xitori xi ya emahlweni
- 6 U hlamula swivutiso swa xiyimo xa le henhla leswi kongomisiweke eka xitshuriwa lexi hlayiweke
- 7 U nyika tinhlamuselo ta timhaka ku suka eka tiphositara
- 8 U lemuka xivangelo na mbuyelo eka xitori

KU TSALA

Switsundzuxo eka mudyondzisi:

- Tirhisa misingiriko yo tsala swin'we ku kombisa matsalelo yo landzelela magoza (ku kunguhata, ku pfapfarhuta, na ku hangalasa).
- Nyika vadyondzi rimba ra matsalelo ku va pfuna ku va va tsala switori swa vona vini

1 U hoxa miehleketo eka xitori xa tlilasi / ntlawa ni ku pfuneta ku xi pfluxeta

2 U kanela na vadyondzikulobyeni hi tindlela ta matsalelo

3 U peleta marito lama nga toloveleka hi mfanelo

4 U tirhisa marito ya ntolovelu yo voniwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke

5 U tiendlela xihlayisamarito na dikixinari

6 U hetisa mitirho yo tsala, swi katsa ku kunguhata, ku pfapfarhuta na ku hangalasa:

a U tsala swivulwa leswi nga riki ehansi ka swi3 swa mahungu ya yena kumbe xitori xa vutumbuluxi

b U tsala na ku pfapfarhuta xivulwa hi nhlokomhaka ku hoxa xandla eka buku ya khona ya ku hlaya

c U lulamisa mahungu ma ya eka xivumbeko xa girafu ku fana na chati

7 U lemuka na ku tirhisa ririmi hi mfanelo, ku katsa na:

a Swihikahato: hiko na maletere lamakulu

b Masivi

c U vumba vunyingi bya marito lama nga toloveleka

d U sungula ku tirhisa nkarhi wa sweswi na nkarhi lowu nga hundza hi mfanelo

Ku Tumbuluxa Ntolovelu wo Dyondza Ririmi

- Ndlela yin'wana ya kahle swinene yo tiyisisa leswaku u tirhisa nkarhi lowu pimiweke hi mfanelo ku angarhela hinkwabyo vuswikoti lebyi nga le ka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe, i ku tumbuluxa ntolovelu wo dyondza ririmi.
- Laha hansi ku na ndzinganyeto wa ntolovelu wa vhiki na vhiki, lowu nga tirhisiwaka eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi.
 - Ntolovelu lowu wu tirhisa NKARHI WA MPIMO WA LE HANSI eka Ririmi ra le Kaya (7 wa tiawara)
 - Ntolovelu lowu wu ringanele ku tirha eka tigiredi hinkwato

Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	NKARHI: NTSENGO	NKARHI: KU YINGISELA & KU VULAVULA	NKARHI: KU HLAYA & NTIVOMI-WPFUMAWULO	NKARHI: NTIVONTSALO	NKARHI: KU TSALA
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	NTIVONTSALO	Makambelelo ya nkamafundza	30 wa timinete			30 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	30 wa timinete				30 wa timinete
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravunharhu	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
Ravumune	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	15 wa timinete				15 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravuntlhanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	Ku Yingisela & Ku Vulavula	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	Ku Hlaya & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	Ku Hlaya & NTIVOMIMPUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
			30 wa timinete		30 wa timinete		
			7 wa tiawara	45 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	awara y1	45 wa timinete

Xana wa swi vona leswaku nkarhi lowu averiweke xiyenge xin'wana na xin'wana i wa ntiyiso?

Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)

- Leswi vuswikoti byo tala byo fana byi faneleke ku hluvukisiwa, swi nga va vonelo ra kahle ku endla migingiriko yo fana kumbe yo yelana vhiki rin'wana na rin'wana.
 - Leswi swi tiyisisa leswaku u angarihela vuswikoti hinkwabyo lebyi lavekaka eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe
 - Swi tlhela swi endla ku dyondzisa na ku dyondza swi humelela, hikuva loko wena na vadyondzi mi tolovela migingiriko leyi, ku ta tirhisiwa nkarhi wutsongo eka tinhlamuselo
- Kungu leri nga laha hansi ri ringanyeta migingiriko ya ntolovelo leyi mi nga yi endlaka vhiki rin'wana na rin'wana ku fikelela swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe.
- Laha vuswikoti kumbe vundzeni byo hlawuleka byi faneleke ku fikeleriwa (ku ya hi ATP) leswi na swona swi nghenisiwile.
- Xitsundzuxo: Vadyondzisi va fanele ku tirhisa migingiriko ya Buku yo Tirhela hinkwako loko swi fanela.

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Tivisa nkongomelo • Dyondzisa marito ma3 ya ntivomarito • Dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana xa mbuyelelo • Vadyondzi va engetela marito eka tidikixinari ta vona vini
	NTIVONTSALO	Makambeleso ya nkamafundza	<ul style="list-style-type: none"> • Endla makambeleso ya nkamafundza ku vona loko vadyondzi va tsundzuka mimpfumawulo leyi dyondzisiweke na marito • Kombela vadyondzi ku tsala 10 wa marito lama tekiweke eka dyondzo ya ntivomimpfumawulo na marito yo voniwa • Tlhela u languta ntivontsalo – ku vumba letere, maletere lamakulu, ku siya ndhawu
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we U NGA SI SUNGULA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • U nga si sungula ku hlaya • Komba vadyondzi swifaniso swa xitori • Vutisa leswaku ku humelela yini • Va kombeli ku endla minkumbetelo

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo: NKUNGUHATO WA MPFAPFARHUTO	<ul style="list-style-type: none"> • Kombela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka • Byela vadyondzi ntirho wa ku tsala lowu u wu hlawuleke, xik: <ul style="list-style-type: none"> a U tsala xivulwa a tirhisa marito yo voniwa na mimpfumawulo leyi dyondziweke b U tsala na ku mpfapfarhuta xivulwa xo koma hi nhlokomhaka ku hoxa xandla eka buku ya khona ya ku hlaya c U tsala swivulwa leswi nga riki ehansi ka swi3 swa mahungu ya yena kumbe xitori xa vutumbuluxi d U lulamisa mahungu ma ya eka xivumbeko xa girafu ku fana na chati e U tsala ndzimana yi1 ya kwalomu ka swivulwa swimbirhi, hi ntokoto wa yena n'wini f U tsala na ku mpfapfarhuta khadi ro navelela ku hola ka munhu/ posikarata • Komba vadyondzi ndlela yo KUNGUHATA ku tsala ka vona • Kombela mavonelo ya kungu (ku tsala swin'we) • Kombela vadyondzi ku hetisa makungu ya vona (a ku koperiwi) • Lexi landzelaka, tsala rimba ra mpfapfarhuto wa xivulwa xo sungula exitsalelweni, kutani u komba vadyondzi leswi u ri hetisisaka xiswona (ku tsala swin'we). • Tshika rimba ra xivulwa exitsalelweni, kutani u kombela vadyondzi ku tsala xivulwa xa vona vini.
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)Endla mpfluxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivomimpfumawulo wa ririmi ra wena • Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa • Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) • Komba vadyondzi ku phemelela na ku vumba marito (sungula hi marito ya maletere ma3 lama tirhisaka mimpfumawulo yin'we) • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomimpfumawulo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke – letere lerikulu ni leritsongo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito na swivulwa leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo • Dyondzisa vadyondzi ku kopunula swivulwa swo koma leswi tirhisaka mpfumawulo na marito lama dyondzisiweke • Dyondzisa vadyondzi ku vumba tinomboro hi mfanelo • Lulamisa mudyondzi eka makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KO SUNGULA	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ko sungula • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Yima u hlamusela laha swi faneleke • Kombisa na ku hlamusela swihlawulekisi swa ririmi, ku katsa: <ul style="list-style-type: none"> a Masivi a Nkarhi wa sweswi na nkarhi lowu taka a Vunyingi b Maletere lamakulu na tihiko • Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swa mixaka leyi: <ul style="list-style-type: none"> a Ku tsundzuka (mani, kwihhi, rini, yini, sw. na sw.) b U lemuka swimunhuhawankulu c U lemuka vonelonkulu d Ndzandzelelano (ku sungule yini swi humelela, ku landzela yini, ku hetelela yini) e Xivangelo na mbuyelo (ku humelele yini hikokwalaho ka ...) f Swivutiso swo pfuleka (hikokwalaho ka yini/ a wu ta va u endle yini/ xana u nga yelanisa/ xana u nga kumbetela/ xana u nga endla nkambisiso) g Vonelo (xana u swi tsakerile /xana a wu ehleketa yini hi / sw. na sw)
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito • Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana • Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Mahungu - Kombela vadyondzi va 2 ku avelana hi mahungu b Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi hinkwavo ku tiendlela nkongomelo wa switori swa vona na ku avelana na munghana c U kombisa ku fana na ku hambana ka swilo d Mintlangu – tlangani ntlangu wa ririmi e Misavu – kombela vadyondzi va2 ku rungula misavu kumbe xitekatekisana f Ku ntlawahata swilo g Vadyondzi va engetela marito eka tidikixinari ta vona vini
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivomimpfumawulo wa ririmi ra wena • Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa • Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) • Komba vadyondzi kuphemelela na ku vumba marito (sungula hi marito ya maletere ma3nharhu lama tirhisaka mimpfumawulo yin'we) • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomimpfumawulo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke – lerikulu ni leritsongo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito na swivulwa leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo • Dyondzisa vadyondzi ku kopunula swivulwa swo koma leswi tirhisaka mpfumawulo na marito lama dyondzisiweke • Dyondzisa vadyondzi ku vumba tinomboro hi mfanelo • Lulamisa makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo MPFAPFARHUTO	<ul style="list-style-type: none"> • Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala • Tsala kungu na mpfapfarhuto wa wena wa hi Musumbhunuku exitsalelweni • Tsala kungu ra wena na xivulwa xo sungula exitsalelweni • Tsala rimba ra matsalelo xi/swivulwa leswi landzelaka exitsalelweni • Komba vadyondzi ku MPFAPFARHUTA ku tsala ka vona (ku tsala swin'we) • Byela vadyondzi ku tirhisa kungu ra vona na rimba ra matsalelo ku tsala mpfapfarhuto wa vona • Kombela vadyondzi ku hlayela munghana leswi va swi tsaleke
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu • Endla nghingiriko wa ntivomimpfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo c Ku phemelela marito ma va mapeletwana d Ku phemelela marito eka xitatisi xo rhanga xa rito na xitwari lexi landzelaka e Ku ntlawahata marito mindyangu ya mimpfumawulo leyi yelanaka f Ku ntlawahata marito hi mindyangu ya marito lama yelana • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KA VUMBIRHI	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ka vumbirhi • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swi katsa: <ul style="list-style-type: none"> a Ku tsundzuka (mani, kwihi, rini, yini, sw. na sw.) b Ndzandzelelano (ku sungule yini swi humelela, ku landzela yini, ku hetelela yini) c Xivangelo na mbuyelo (ku humelele yini hikokwalaho ka ...) d Swivutiso swo pfuleka (hikokwalaho ka yini/ a wu ta va u endle yini/ xana u nga yelanisa/ xana u nga kumbetela/ xana u nga endla nkambisiso) • Kombela vadyondzi ku tivumbela swivutiso swa vona vini mayelana na xitshuriwa, kutani va vutisa munghana

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito • Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana • Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Veka vadyondzi hi mintlawa ku kanerisana hi xitshuriwa, hi ku tirhisa rimba (Ndzi tsakise... / A ndzi tsakisiwanga ... / Ndzi ehleketa leswaku xitshuriwa xi tsaleriwe ku ...) b Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi ku tirha hi mintlawa ku huma na nkongomelo wa xitori c Vadyondzi va engetela marito eka tidikixinari ta vona vini

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu, na yin'wana leyi dyondziweke eka Kotara leyi • Endla nghingiriko wa ntivomimpfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo c Ku vumba marito hi ku tirhisa mimpfumawulo (sungula hi marito ya maletere ma3 lama tirhisaka mimpfumawulo yin'we) d PHEMELELA marito ya va hi mimpfumawulo e Ku tsala swivulwa hi ku tirhisa marito ya ntivomimpfumawulo f Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we ENDZHAKU KA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • Endzhaku ka ku hlaya • Endla nghingiriko ku va ngenhisa exitorini hi vuenti, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ntlangu wo encenyeta – veka vadyondzi hi mintlawu ku encenyeta xitori b Rungula xitori na munghana – munghana u vula xiphemu xa xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke c Komisa – mudyondzi un'wana na un'wana u byela munghana leswaku xitori a xi ri mayelana na yini hi swivulwa swi 2-3 d Dirowa xifaniso mayelana na xitori kutani u nhlamuselo ya xona

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

Xana u swi lemukile leswaku endzeni ka xiyenge xin'wana na xin'wana, mitolovelo na yona yi tirhisiwile? Languta loko u yi lemukile mitolovelo hinkwayo leyi katsiweke:

MIGINGIRIKO YA SWA NOMO

- Musumbhunuku: Tivisa nkongomelo, dyondzisa ntivomarito, dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana
- Ravunharhu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana
- Ravuntlhanu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana

NTIVOMIMPFUMAWULO & NTIVONTSALO

- Musumbhunuku: Endla makambeleso ya nkamafundza ku kamba vutivi bya mimpfumawulo na ntivontsalo
- Ravumbirhi: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa ku tsala maletere na marito
- Ravunharhu: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa ku tsala maletere na marito
- Ravumune: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke
- Ravuntlhanu: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke

KU HLAYA SWIN'WE

- Musumbhunuku: U nga si sungula ku hlaya
- Ravumbirhi: Ku hlaya ko sungula
- Ravumune: Ku hlaya ka vumbirhi
- Ravuntlhanu: Endzhaku ka ku hlaya

KU TSALA

- Musumbhunuku: Nkunguhato na mpapfarhuto
- Ravunharhu: Mpapfarhuto

Xana leswi swa twala? Xana mi nga endla ku cinca kwihhi?

Ntivomimpfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

Tanihi mudyondzi wa xiyimo xa masungulo, vutihlamuleri bya wena i ku tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku hlaya!

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ntivomimpfumawulo hi leswi:

- 1 Tiyisisa leswaku u na nongonoko wa ntivomimpfumawulo lowu heleleke, lowu katsaka mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi ra wena.**
 - Nongonoko wa Ntivomimpfumawulo wa NECT wa Xitsonga wu nghenisiwile laha hansi – tshunxeka ku swi tirhisa leswi, kumbe ku tirhisa nongonoko wun'wana wa ntivomimpfumawulo lowu bumabumeriweke hi xifundzankulu xa n'wina, xifundzantsongo kumbe xikolo.
- 2 Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivomarito wa wena. Eka mpfumawulo wun'wana na wun'wana:**
 - Tiyisisa leswaku vadyondzi va wu twa mpfumawulo, va tiva mpfumawulo eka marito.
 - Dyondzisa vuxaka bya letere na mpfumawulo – leswi mpfumawulo wu langutekisaka xiswona.
 - Va toloveti ku twananisa mpfumawulo na yin'wana mimpfumawulo leyi va yi tivaka ku vumba marito.
 - Hlaya switshuriwa leswi katsaka marito lama tirhisaka mpfumawulo.
 - Endla mpfuxeto wa mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke nkarhi na nkarhi.

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ku hlaya hi leswi:

- 1** Veka vadyondzi hi mintlawa ya vuswikoti byo hlaya byo fana.
- 2** Vitana ntlawa wun'wana na wun'wana ku ta ku hlayela kan'we hi vhiki.
- 3** Hi vahlayi lava tikeriwaka, ringeta ku va yingisela kambirhi kumbe kanharhu hi vhiki.
- 4** Tirhisa xitshuriwa lexi ringaneke levhele – eka yin'wana mintlawa, swi nga ha lava u endla mpfuxeto wa mimpfumawulo na ku vumba marito.
- 5** Loko u tirha na ntlawa, yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe.
- 6** Dyondzisa vadyondzi ku twarisa marito lawa va nga ma tiviki – loko mudyondzi a fika eka rito leri a nga swi kotiki ku ri hlaya, n'wi pfune ku ri twarisa. U nga ri tluli kumbe u vitana mudyondzi un'wana ku ri hlaya.
- 7** Hi mikarhi ya ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka, veka vadyondzi hi vambirhimbirhi ku hetisa migingiriko yo hlaya swin'we, loko wena u ri karhi u tirha na ntlawa lowutsongo.

Nongonoko wa Ntivomimpfumawulo: Xitsonga HL

- I swa nkoka swinene ku dyondzisa vadyondzi mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi.
- Mimpfumawulo leyi dyondzisiwaka eka nongonoko wa Xitsonga eka NECT RIRIMI RA LE KAYA Xitsonga wu longoloxiwile la hansi – tshunxeka ku tirhisa xiletelo lexi.
- Hikokwalaho ka ntungu, vana vo tala va hundziwile hi ku letela ka nkoka eka ntivomimpfumawulo.
- Mi komberiwa ku kumisisa leswaku hi yihi mimpfumawulo leyi vadyondzi va yi tivaka na leyi va nga yi tiviki, kutani mi tirha hi ku landzerisisa nongonoko, ku adiresa ku lahlekeriwa kun’wana na kun’wana ka ku dyondza.

Xiya:

- **Mimpfumawulo leyi nga le ka tibuloko ta mpunga** ti hlawuriwile eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Giredi 1 Kotara 4
- Ringeta ku tiyisisa leswaku vadyondzi va yi tiva mimpfumawulo leyi

MIMPFUWAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUWAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
a				
m	m-a = ma	m-a-m-a = mama		
o	o-m-a = oma			
n	n-o-n-a = nona	n-o-m-o = nomo	m-o-n-a = mona	
i	i-n-a = ina	m-i-n-a = mina	m-i = mi	
l	l-a = la	l-o-l-o = lolo	l-a-l-a = lala	
b	b-a-n-a = bana	b-a-n-a-n-a = banana	b-o-l-o = bolo	
u	b-u-l-u = bulu	b-a-l-u-n-i = baluni	b-u-l-o = bulo	
d	d-u-l-u = dulu	d-a-m-u = damu	d-i-m-a = dima	
e	d-e-l-e-l-a = delela	d-e-m-a = dema	d-e-l-a = dela	
c	c-a-c-a = caca	c-i-n-a = cina	c-e-l-a = cela	
h	h-o-m-u = homu	h-u-h-a = huha	h-a-d-a = hada	
g	g-u-l-a = gula	g-e-d-e = gede	g-u-g-a = guga	
s	s-i-l-a = sila	s-e-l-e = sele	s-o-l-a = sola	
f	f-u-m-a = fuma	f-a-n-a = fana	f-u-m-i-s-a = fumisa	
t	t-a-l-a = tala	t-e-l-e = tele	t-i-m-a = tima	
p	p-a-n-i = pani	p-o-n-a = pona	p-u-m-e = pume	
r	r-a-h-a = raha	r-i-l-a = rila	r-i-m-a = rima	
j	j-a-m-u = jamu	j-a-s-i = jasi	j-e-s-i = jesi	
y	y-i-m-a = yima	y-e-n-a = yena	y-o-n-a = yona	
k	k-a-m-u = kamu	k-o-m-a = koma	k-u-l-a = kula	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
z	z-i-p-a = zipa	z-i-p-i = zipi	z-i-v-u-k-o = zivuko	
q	q-u-v-a = quva	q-u-l-u = qulu	q-a-k-a = qaka	
v	v-a-n-a = vana	v-i-t-o = vito	v-e-k-a = veka	
w	w-e-n-a = wena	w-i-n-a = wina	w-a-n-u-n-a = wanuna	
x	x-i-k-o-l-o = xikolo	x-i-s-i-b-i = xisibi	x-i-s-i-w-a-n-a = xisiwana	
ng	ng-o-t-i = ngoti	ng-u-v-a = nguva	ng-a-t-i = ngati	
dz	dz-o-v-o = dzovo	dz-a-n-a = dzana	dz-i-m-a = dzima	
ch	ch-o-v-o = chovo	ch-a-v-a = chava	ch-i-v-a = chiva	
mb	mb-i-l-u = mbilu	mb-a-h-a = mbaha	mb-a-n-g-a = mbanga	
hl	hl-a-m-b-a = hlamba	hl-e-k-a = hleka	hl-u-v-a = hluva	
sw	sw-e-k-a = sweka	sw-e-sw-i = sweswi	sw-i-m-i-l-a-n-a = swimilana	
rh	rh-a-v-i = rhavi	rh-a-m-b-u = rhambu	rh-u-l-a = rhula	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-m-e = khume	kh-a-l-e = khale	
kw	kw-i-n-i = kwini	kw-a-t-a = kwata	kw-i-h-i = kwihi	
ts	ts-a-l-a = tsala	ts-e-v-u = tsevu	ts-o-l-o = tsolo	
ny	ny-o-n-g-a = nyonga	ny-i-k-o = nyiko	ny-i-k-a = nyika	
dy	dy-a-m-b-u = dyambu	dy-a-n-a = dyana	dy-e-l-o = dyelo	
lw	lw-e-l-a = lwela	lw-a-n-g-u = lwangu	lw-i-s-a = lwisa	
dl	dl-a-dl-a = dladla	dl-o-k-o-dl-a = dlokodla	dl-u-dl-a = dludla	
nt	nt-i-m-a = ntima	nt-i-y-i-s-o = ntiyiso	nt-a-m-b-u = ntambu	
th	th-i-n-i = thini	th-e-p-e = thepe	th-i-k-i-th-i = thikithi	
mf	mf-e-nh-e = mfenhe	mf-u-ts-u = mfutsu	mf-u-w-o = mfuwo	
mh	mh-a-l-a-mh-a-l-a = mhalamhala	mh-e-h-o = mheho	mh-a-w-u-r-i = mhawuri	
by	by-a-l-a = byala	by-a-n-y-i = byanyi	by-a-ts-o = byatso	
nk	nk-o-m-b-e = nkombe	nk-u-k-u-l-u = nkukulu	nk-o-k-o-ts-o = nkokotso	
tl	tl-u-l-a = tlula	tl-u-n-y-a = tlunya	tl-u-m-b-a-n-a = tlumbana	
nh	nh-a-m-u = nhamu	nh-a-n-g-a = nhanga	nh-a-rh-u = nharhu	
ph	ph-a-m-a = phama	ph-e-l-a = phela	ph-e-ph-a = phepha	
pf	pf-u-t-a = pfuta	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	

MIMPUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
vh	vh-i-k-i = vhiki	vh-a-k-a-ch-a = vhakacha	vh-e-n-g-e-l-e = vhengele	
ns	ns-u-n-a = nsuna	ns-o-v-o = nsovo	ns-u-k-u = nsuku	
nc	nc-i-l-a = ncila	nc-i-nc-i = ncinci	nc-o-v-o = ncovo	
bv	bv-u-bv-u-k-a = bvubvuka	bv-u-t-a-m-a = bvutama	bv-u-m-b-a = bvumba	
mp	mp-a-m-a = mpama	mp-a-hl-a = mpahla	mp-a-n-dl-a = mpandla	
py	py-i-tl-a = pyitla	py-a-n-y-a = pyanya	py-e-t-u = pyetu	
qh	qh-a-v-u-l-a = qhavula	qh-a-v-u-l-e-l-a = qhavulela	qh-i-v-a = qhiva	
tw	tw-e-l-a = twela	tw-i-s-i-s-a = twisisa	tw-a-n-a-n-a = twanana	
nw	nw-i-s-a = nwisisa	nw-e-l-a = nwela	nw-a-y-a = nwaya	
nx	nx-i-x-i-m-o = nxiximo	nx-a-x-a-m-e-l-o = nxaxamelo	nx-u-n-g-e-t-o = nxungeto	
n'	n'-h-w-e-t-i = n'hweti	n'-w-a-n-a = n'wana	n'-a-n-g-a = n'anga	
aa	g-aa = gaa	p-aa = paa	y-aa = yaa	
oo	y-oo = yoo	g-oo = goo	ch-oo = choo	
ii	dz-w-ii = dzwii	y-ii = yii	i-x-ii = ixii	
ee	n-gh-ee = nghee	c-i-n-g-ee = cingee	c-o-w-ee = cowee	
ngh	ngh-a-s-i = nghasi	ngh-a-l-a = nghala	ngh-o-z-i = nghozi	
ntw	ntw-a-l-a = ntwala	ntw-a-l-o = ntwalo	ntw-e-l-a-n-o = ntwelano	
ntl	ntl-a-n-g-e-l-o = ntlangelo	ntl-a-n-g-u = ntlangu	ntl-a-w-a = ntlawa	
ndz	ndz-i-l-o = ndzilo	ndz-i-m-a-n-a = ndzimana	ndz-e-k-o = ndzeko	
mpf	mpf-u-l-a = mpfula	mpf-u-v-u = mpfuvu	mpfh-u-k-a = mpfhuka	
tlh	tlh-i-b-u-k-a = tlhibuka	tlh-e-r-i-s-a = ttherisa	tlh-e-l-a = tlhela	
tsh	tsh-o-p-i = tshopi	tsh-i-n-y-a = tshinya	tsh-i-v-e-l-a = tshivela	
nkh	nkh-a-v-i = nkhave	nkh-a-v-a-x-e-l-o = nkhavaxelo	nkh-u-t-a-z-o = nkhutazo	
ndh	ndh-a-w-u = ndhawu	ndh-a-m-b-i = ndhambi	ndh-u-ndh-u-m-a = ndhundhuma	
ndl	ndl-e-v-e = ndleve	ndl-a-l-a = ndlala	ndl-u-w-a = ndluwa	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
ndy	ndy-a-n-g-u = ndyangu	ndy-e-l-o = ndyelo	ndy-o-n-g-o = ndyongo	
mby	mby-a-n-a = mbyana	mby-a-ts-u = mbyatsu	mby-i-n-dl-a = mbyindla	
khw	khw-a-ts-i = khwatsi	khw-e-l-a = khwela	khw-i-t-a = khwita	
rhw	rhw-a-l-a = rhwala	rhw-e-x-a = rhwexa	rhw-ee = rhwee	
mbh	mbh-u-r-i = mbhuri	mbh-o-n-i = mbhoni	mbh-o-n-g-o-l-o = mbhongolo	
ngw	ngw-e-n-y-a = ngwenya	ngw-e-d-i = ngwedi	ngw-i-d-i = ngwidi	
hlw	hlw-e-l-a = hlwela	hlw-e-r-i-s-a = hlwerisa	hlw-e-hlw-e = hlwehlwe	
nts	nts-a-k-i-s-i = ntsakisi	nts-e-n-g-o = ntsengo	nts-a-r-i-s-o = ntsariso	
ntsw	ntsw-aa = ntswaa	ntsw-e-l-e = ntswele	ntw-i-r-i = ntswiri	
nhw	nhw-a-n-y-a-n-a = nhwanyana	nhw-a-l-a = nhwala	nhw-ii = nhwii	
nkw	nkw-aa = nkwa	nkw-e-m-a = nkwema	nkw-i-nkw-i-r-i-m- b-a = nkwinwirimba	
nhl	nhl-a-m-u-l-a = nhlamula	nhl-a-m-pf-i = nhlampfi	nhl-o-k-o = nhloko	
ntsh	ntsh-e-k-e-t-o = ntsheketo	ntsh-a-v-a = ntshava	ntsh-a-m-e-l-o = ntshamelo	
ntlh	ntlh-o-ntlh-o = ntlhontlho	ntlh-a-m-b-i = ntlhambi	ntlh-a-m-u = ntlhamu	
tshw	tshw-u-k-a = tshwuka	tshw-e-t-e-l-a = tshwetela	tshw-i-n-g-a = tshwinga	
ndzh	ndzh-o-p-e = ndzhope	ndzh-u-t-i = ndzhuti	ndzh-o-m-b-o = ndzhombo	
mbvh	mbvh-a-ch-a = mbvhacha	mbvh-u-v-a = mbvhuva	mbvh-u-l-a-x-i-f-u- v-a = mbvhulaxifuva	
nghw	nghw-a-z-i = nghwazi	nghw-e-n-dz-a = nghwendza	nghw-e-tl-i-s-a = nghwetlisa	
ntshw	y-i-ntshw-a = yintshwa	ntshw-a-t-ii = ntshwatii	ntshw-ee = ntshwee	
ndzhw	ndzhw-a-l-o = ndzhwalo	ndzhw-a-l-e-l-o = ndzhwalelo		

Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho

- U nga ha hlawula ku tirhisa ntolovelo lowu hlamuseriweke eka xiyenge lexi nga hundza, kumbe u tshika.
- Swi nga ri na mhaka leswaku u hlawurile ku tirhisa ntolovelo wihi, u fanele ku ngenisa xiyenge xin'wana na xin'wana xa ririmi hi vhiki.
- Nakambe tsundzuka ku tirhisa maavele ya nkarhi hi xiyenge hi vhiki. Languta eka pheji ya 4.
- Kuma switsundzuxo eka nkomiso wo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe eka pheji ya 5 ku kuma swiletelo.
- Tirhisa xiletelo xo landzelerisa ntirho ku tumbuluxa rhekodi yo olova ya ntirho lowu u wu endlaka vhiki na vhiki.

ATP

- Ku na 5 wa Nkunguhato na Swiletelo swo landzelerisa ntirho leswi nga hava nchumu, leswi u nga swi tirhisaka ku kunguhata na ku landzelerisa kharikhulamu loko u yi fikelerile eka kotara.
- Loko u swi tsakela, tivumbele ntolovelo na migingiriko ya wena, kambe tiyisisa leswaku swi landzelela swiletelo swa XIPHOKHAMA na Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe.
- Kutani, titumbuluxele Nkunguhato na Xiletelo xo Landzelerisa ntirho ku landzelerisa kharikhulamu loko u yi fikelerile eka kotara 4.

Tsundzuka, nongonoko lowu wo dyondza wa NECT Giredi 1-3 Ririmi ra le kaya wa kumeka ku va wu kopunuriwa eka website: www.nect.org.za

Nkongomelo wa 1:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 2:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 3:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 4:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 5: Mpfluxeto

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nongonoko wa Makambelelo

Makambelelo ya Madyondzelo

- Nongonoko wo kambela lowu landzelaka wu katsa vuswikoti bya nkoka bya nhluvukiso wa vuswikoti bya ku hlaya leswi vadyondzi va wena va faneleke ku swi kota eka xiyenge lexi.
- Lawa hi wona **masungulo ya vuswikoti bya ku hlaya** lebyi **vadyondzi hinkwavo va faneleke ku va na byona** loko va **heta Giredi ya 3**.
- A ku na ndlela yo hatlisa no olova ku landzelerisa 'Makambelelo ya Madyondzelo, kumbe 'Makambelelo ya Mafundza'.
- Ku ku pfuna ku endla leswi hi ndlela leyi nga ni xikongomelo, u nga ringeta leswi landzelaka:
 - Va na **buku yo rhekhodela makambelelo**, tshama na yona nkarhi hinkwawo.
 - Buku leyi yi fanele ku tsariwa XIHUNDLA.
 - Eka buku leyi, **va na na xiyenge xa mudyondzi un'wana na un'wana**.
 - Siku hinkwaro, **lemuka matirhelo ya vadyondzi**, kutani **u endla tinotsi ta leswi u swi xiyaka** leswi nga na vuxaka na vuswikoti lebyi.
- Lemuka swinene **vadyondzi lava nga endliki nhluvuko**, kutani u tirha na vona ku adiresa mintlhontlho ya vona.

Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya

NTIRHO LOWUKULU	✓
U landzela swipimelo na leswi languteriweke etlilasini	
U lawula matitwelo ya yena	
U tirha a ri yexe	
U kota ku tirhisana ni mintlawana	
U kongomana na mitirho a yi heta hi nkarhi lowu nga hetiki mbilu	
U tsundzuka na ku yelanisa dyondzo ya khale na leyintshwa	
U tumbuluxa na ku hlayisa vuxaka lebyinene	
U ringetela hambu swi tika – a nga heli matimba	
KU YINGISELA & KU VULAVULA	✓
U hluvukisa na ku tirhisa ntivomarito lowu yaka wu bohana	
U landzelela swiletelo	
U vutisa swivutiso	
U hlamula swivutiso hi mfanelo, a tirhisa swivulwa leswi swi yaka swi bohana	
U tirhisa vuswikoti byo bula na byo vulavula hi mfanelo	
NDZEMUKO WA MIMPFUMAWULO & NTIVOMIMPFUMAWULO	✓
U phemelela marito a humesela mimpfumawulo ya wona ha wun'we wun'we hi nomo	
U twananisa mimpfumawulo yi va marito hi nomo	
U lemuka na ku hlaya mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondzisiweke (u dyondza ku hlangana ka letere na mpfumawulo)	
U vumba na ku phemelela marito lama tsariweke ehansi hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke	

KU HLAYA	✓
Nkarhi hinkwawo u ringeta ku hundzuluxa (ku twarisa) marito mantshwa hi ku tirhisa vutivi bya letere na mpfumawulo	
U hlaya switshuriwa eka maphepha yo tirhela hi nkholuko lowu kulaka na nkhaqato	
NTWISISO	✓
<i>Eka Xiyimo xa Masungulo, vuswikoti lebyi byi fanele byi akiwa hi nkarhi wa ku hlaya swin'we – loko mudyondzisi a karhi hlayela ehenhla switshuriwa swo bohana.</i>	
U komba ku navela ku tiva na ntsakelo hi nkarhi wa ku hlaya swin'we switori	
U hlamula swivutiso swo tsundzuka hi nkaqato	
U nyika tinhlamulo leti nga na ndzandzelelano, mavonelo lama seketeriwaka eka swivutiso swa 'hikokwalaho ka yini'	
U endla nkomiso wa swiendleko swa nkoka eswitorini swo hlayela ehenhla	
U vula xikongomelo kumbe hungu ra switori leswi hlayiwaka	
U tsundzuka na ku yelanisa switori leswi se swi hlayiweke na switori swintshwa	
NTIVONTSALO	✓
U khoma penisele na switirhisiwa swo tsala hi mfanelo – a tirhisa makhomelo yo khoma hi tintiho tinharhu	
U tsala maletere lama dyondzisiweke hi mfanelo no hlayeka	
U tsala hi rivilo leri nga vilerisiki – u heta mitirho hi nkarhi lowu vekiweke	
KU TSALA	✓
U tirhisa ku tsala ku hundzisela mavonelo yakwe (a nga kopunuli)	
U tsala a ri yexe (u na wona maqhinga ya ku tsala, wa ma tirhisa ku hetisa mitirho yo tsala)	
U tirhisa vutivi byo yelanisa mpfumawulo na letere ku tsala marito (mpeleto wo tiendlela)	
U hlayela vanghana leswi a swi tsaleke	

Makambeleo ya Madyondzelo

- U nga hlawula ku titumbuluxela wa wena Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza ku ya hi swiletelo leswi nyikiweke eka 'Revised Section 4' eka XIPHOKHAMA.
- Ndlela yin'wana, xikombiso xa **Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza wa Kotara ya 4 xi katsiwile laha hanshi**. U nga tirhisa Ntirho wa Makambeleo lawa ya Mafundza leswi ma nga xiswona, kumbe u cinca ko karhi leswaku ma tirhiseka etlilasini ya wena.
- 'Khadi ra mikutlunyo' ri katsiwile laha u nga tsalaka mbuyelo wa xikambelo xa vadyondzi eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

Matirhiselo ya Rhubiriki

- Rhubiriki leyi landzelaka yi na mune wa tinhlamuselo ta tilevhele’
- Ti tlhela ti kombisa swiletelo swa mpimo swa levhele yin’wana na yin’wana.
- Ku engetela, maraka yi nyikiwile eka nhlamuselo yin’wana na yin’wana. Leswi swi swi kombisiwile eka swiangi ekusuhi na nhlamuselo ku ya hi swilaveko.
- U nga tirhisa swihlawulekisi leswi ku kambela vadyondzi va wena hi tindlela to hambana, ku ya hi ntsakelo wa xifundzankulu kumbe xifundza xa wena. Xikombiso:
 - U nga ha hlawula ku tiendlela nhlayo xikarhi ya levhele kumbe mpimo wa nghingiriko wo kambela.
 - Kumbe, u nga hlawula ku tiendlela maraka ya mudyondzi un’wana na un’wana.

Xikombiso:

- Mudyondzisi wa Ntsako u vekerile xihambano eka ku humelela ka yena ku ya hi swilaveko.
- U vona leswaku swihambano swi wela ko tala eka LEVHELE ya 2/ MPIMO wa 3-4. kKambe, u na LEVHELE yin’we ya LEVHELE 1/ nkutlunyo wa MPIMO 2. Kutani, u n’wi nyika **MPIMO wa 3**.
- Kutani, u tiendlela nkutlunyo ku ya hi timaraka eka xilaveko xin’wana na xin’wana. U kuma maraka ya 5 eka 14. Loko a avanyisa hi 2, u kuma 2.5, leyi a yi rhendzelaka ekusuhi na **MPIMO wa 3**.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
XILAVEKO 1	Mudyondzi u rungula switsongo hi xitori hi ndzandzelelano wo hoxeka. (1)	Mudyondzi mikarhi yin’wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula swo tala hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, a nyika vuxokoxoko lebyi ringaneleke ku veka nhlamuselo erivaleni. (4-5)
XILAVEKO 2	Mudyondzi wa miyela hi xitalo, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (1)	Mudyondzi mikarhi yin’wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (2) ✗	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula xitori hi nkhluluko na hi ku titshemba, a nga yimi, a nga kanakani kumbe ku vuyelela marito kumbe swivulwana. (4-5)
XILAVEKO 3	A ku na ku hambanisa eka thoni kumbe ntlakuso wa rito, kumbe mudyondzi a nga twali. (1) ✗	Mikarhi yin’wana mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito, kambe leswi a swi hi mfanelo nkarhi hinkwawo. (2)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlaya, ku ri na nkucetelonyana.(3)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlaya, ku ri na nkucetelo lowukulu. (4)

Macincelo

- Cinca maraka leyi nga 14 ku ya eka mpimo wa 1-7 hi ku avanyisa hi 2.

Hi tshemba leswaku mi ta kuma xiletelo lexi xa makambeleso xi ri lexi pfunaka swinene

- *I swa nkoka ku tsundzuka leswaku mintirho leyi ya makambeleso na maendlelo ya mikhakhuleto i swiringanyeto.*
- *Mi komberiswa ku landzelela swileriso swa xifundzankulu kumbe xifundza xa n'wina loko swi ta eka swilaveko swa makambeleso.*

Makambelelo ya Madyondzelo: Khadi ra Mikutlunyo							
Mavito ya vadyondzi	Ku yingisela & ku vulavula	Ntivotimpfumawulo	Ku hlaya & Ntwisiso	Ntivotso	Ku tsala	Hi ku angarhela	
Nomboro ya Nghingiriko wa Makambelelo	4.1	4.2	4.3	4.3	4.3	4.3	
1	U rungula xitori xa ntolovelo lexi nga na masungulo, xikarhi na mahetelelo, a hambanisa thoni na ntlakuso wa rito	U tirhisa nhlanguano wa switatisi ku aka marito na ku ava marito.	U lemuka mimpfumawulo ya ntolovelo ya switatisi swimbirhi emasungulweni ya marito (xik: nh, nk, ts)	U hlayela ehenla buku eka xiyimo xa yena, mimpfumawulo, vuswikoti byo kuma monga wa mhaka na vuswikoti byo hundzuluxa	U komba xiphigo xo sungula eka xitori lexi xi endlaka leswaku xitori ya emahlweni. U komba ndzanzazelano wa swindlo. U hlamula switiso swa xiyimo xa le henha tanihi Xana u ehleketa leswaku...?/ Hikokwalaho ka yini...?	U tsala swivulwa swi3 hi mahungu ya yena n'wini a tirhisa mimpfumawulo ley! dyondzisiweke na marito ya ntolovelo yo voniwa, maletere lamakulu na hiko.	
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							

Giredi ya 1 Kotara ya 4: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelelo ya Mafundza

4.2: KU YINGISELA & KU VULAVULA / NTWISISO	
XIKONGOMELO	<p>U rungula xitori xa ntolovelo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo • Mudyondzi u hambanisa thoni na ntlakuso wa rito
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi mavhiki ya 8 na 9 • Endla leswi hi loko vadyondzi va tshamisekile na nghingiriko wo hlaya kumbe wo tsala va ri voxo
NGHINGIRIKO	<p>U rungula xitori xa ntolovelo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hlamusela vadyondzi leswaku u ta kombela va ta ku rungulela xitori lexi va xi rhandzaka. • Tsundzuxa vadyondzi leswaku loko va rungula, xitori xi fanele xi va na masungulo, xikarhi na mahetelelo. • Tlhela u va tsundzuxa leswaku va fanele ku tirhisa marito ku endla xitori xi tsakisa. • Xo hetelela, va fanele ku titoloveta ku rungula xitori, leswaku va nga vuyeleli leswi va swi vuleke. • Va nyiki xinkadyana ku ehleketa hi switori swa vona. • Va pfumeleli ku hundzuluka va vulavula va rungula xitori na munghana. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
XIVUMBEKO NA NDZANDZELELANO	Mudyondzi u rungula switsongo hi xitori hi ndzandzelelano wo hoxeka. (1)	Mudyondzi u rungula swin'wana hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, kambe a katsa vuxokoxoko byo tala kumbe byitsongo ngopfu. (2) ✘	Mudyondzi u rungula swo tala hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, kambe a nga katsa vuxokoxoko byo tala kumbe byitsongo ngopfu. (3)	Mudyondzi u rungula swo tala hi xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke, a nyika vuxokoxoko lebyi ringaneleke ku veka nhlamuselo erivaleni. (4-5)
NKHULUKO	Mudyondzi wa miyela hi xitalo, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (1)	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa yimanyana, wa kanakana na ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (2) ✘	Mudyondzi u rungula xitori hi nkholuko, hi mikarhi a miyelanyana, wa kanakana kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (3)	Mudyondzi u rungula xitori hi nkholuko na hi ku titshemba, a nga yimi, a nga kanakani kumbe ku vuyeleda marito kumbe swivulwana. (4-5)
THONI NA NTLAKUSO WA RITO	A ku na ku hambanisa eka thoni kumbe ntlakuso wa rito, kumbe mudyondzi a nga twali. (1) ✘	Mikarhi yin'wana mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito, kambe a hi mikarhi hinkwayo a endlaka hi mfanelo. (2)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlalaya, ku ri na nkucetelonyana. (3)	Mudyondzi u hambanisa thoni kumbe ntlakuso wa rito loko a hlalaya, ku ri na nkucetelo lowukulu. (4)

4.2: NTIVOMIMPFUMAWULO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U vumba marito hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi Vhiki ra 5 kumbe 6, hi Musumbhunuku hi nkarhi wa dyondzontsongo ya Ntivontsalo
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Kombela vadyondzi ku pfula pheji ro basa kutani va tsala nhlokomhaka: Xikambelwana xa Ntivomimpfumawulo • Lexi landzelaka, komba vadyondzi ku petsa phepha hi le xikarhi etibukwini ta vona, kutani va tsala tinomboro 1-5 endzilakaneni, kutani a tsala 6-10 exikarhi ka pheji. • Hlamusela vadyondzi leswaku u ta vitana nomboro na mpfumawulo kumbe rito. Va fanele va tsala mpfumawulo kumbe rito ekusuhi na nomboro leyi faneleke. • Loko mudyondzi a nga swi tivi ku tsala mpfumawulo kumbe rito, u fanele ku dirowa ntila lowutsongo ekusuhi na nomboro. • Dyondzisa vadyondzi ku miyela hi minkarhi ya swikambelwana, va nga languti eka ntirho wa van'wana. • Endla nongonoko wa 10 wa marito lawa u nga ta vitanela– tiyisisa leswaku rito rin'wana na rin'wana ri na mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondzisiweke, xik, ng-a-ti, lw-a-ng-u, ch-u-ke-le. • Kutani, hlengeleta xivulwa xa mbitanelo xa 5 wa marito u tirhisa marito yo voniwa na mimpfumawulo ya ntivomimpfumawulo lawa vadyondzi va faneleke ku ma tiva. Vitanela xivulwa lexi kutani u lerisa vadyondzi ku xi tsala. Kombela vadyondzi ku tirhisa mahikahatelo lama faneleke (letere lerikulu eku sunguleni ka xivulwa, na hiko emakumu). • Endzhaku ka xikambelwana, hlengeleta tibuku ta vadyondzi kutani u ti koroketa. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
XIKAMBELWANA XA KU PELETA	Mudyondzi u pelete marito ma1-3 hi mfanelo.(1-2)	Mudyondzi u pelete marito ya 4-6 hi mfanelo.(3-4)	Mudyondzi u pelete marito ya7-8 hi mfanelo.(5-6)	Mudyondzi u pelete marito ya 9-10 hi mfanelo.(7)
XIVULWA XA MBITANELO	Mudyondzi u endle swihoxo swa 4 kumbe ku tlula swa mpeleto kumbe swihoxo swa mahikahatelo.	Mudyondzi u endle swihoxo swi 3 swa mpeleto kumbe swa mahikahatelo.	Mudyondzi u endle swihoxo swi 2 swa mpeleto kumbe swa mahikahatelo.	Mudyondzi u endle xihoxo xi1 xa mpeleto kumbe mahikahatelo.

4.3: NTIVOMIMPFUMAWULO / KU HLAYA SWIN'WE	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U lemuka mimpfumawulo ya ntolovelu ya switatisi swimbirhi emasungulweni na le ku heteleleni ka marito (xik: ng, lw, ch) • U hlayela ehenhla buku eka xiyimo xa yena. • U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, vuswikoti byo kuma mongo wa mhaka na vuswikoti byo hundzuluxa.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku suka eka Vhiki ra 6 ku fika eka Vhiki 8 • Endla leswi hi nkarhi wa Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Hi nkarhi wa 'Ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka' vitana xirho ha xin'we xin'we xa ntlawa ku ta ku hlayela. • Sungula hi ku kombela vadyondzi ku hlaya nongonoko wa mimpfumawulo na marito lama tirhisaka switatisi swimbirhi leswi va faneleke va swi tiva, xik: ng, lw, ch • Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlayela ehenhla ku suka eka xitshuriwa xa xiyimo xa yena. Tiyisisa leswaku xitshuriwa xi katsa marito lama hundzuluxekaka. • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI 4.3 NTIVOMIMPUMAWULO	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
U LEMUKA NA KU HLAYA MIMPUMAWULO YA SWITWARI SWIMBIRHI LESWI FAMBAKA SWIN'WE EKUSUNGULENI NA LE MAKUMU YA MARITO	Mudyondzi wa tikeriwa ku hlaya mimpumawulo na marito man'wana na man'wana hi mfanelo. (1-2)	Mudyondzi u hlaya mimpumawulo na marito man'wana hi mfanelo. (3-4)	Mudyondzi u hlaya mimpumawulo na marito yo tala hi mfanelo. (5-6)	Mudyondzi u hlaya mimpumawulo na marito hinkwawo hi mfanelo. (7)
RHUBIRIKI 4.3 KU HLAYA NKHULUKO	LEVHELE 1 MPIMO 1-2 Mudyondzi wa kanakana loko a karhi a hlaya, wa miyela loko a fika eka marito lawa a nga ma tiviki kumbe a tlula marito yo kala a nga ma tivi, u vuyeleta marito kumbe swivulwana. (1-2)	LEVHELE 2 MPIMO 3-4 Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana kumbe ku kanakana. Mudyondzi u na 'maganga' lawa ya tikaka ku ma hundza. (3-4)	LEVHELE 3 MPIMO 5-6 Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana hi ncino. U na ku tikeriwa hi marito yo karhi na/ hi swivumbeko swa swivulwana. (5-6)	LEVHELE 4 MPIMO 7 Mudyondzi u hlaya hi ku olova a yimanyana. Mudyondzi wa swi kota ku tilulamisa loko a hlaya marito yo karhata na / swivumbeko swa swivulwana. (7)
VUSWIKOTI BYO HUNDZULUXA	Mudyondzi u lava nseketelo swinene hi ntivomimpumawulo ku suka eka mudyondzisi ku kota ku hlaya rito leri a nga ri tiviki. Mudyondzi wa tikeriwa ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpumawulo. Mudyondzi u tiva marito matsongo ya ntolovelo/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelo. (1-2)	Mudyondzi u ringeta ku tirhisa ntivomimpumawulo ku hlaya marito yo kala a nga ma tivi kumbe u lava nseketelo ku suka eka mudyondzisi. Mudyondzi wa swi kota ku phemelela marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpumawulo hi nseketelo wa mudyondzisi. Mudyondzi u tiva marito man'wana ya ntolovelo/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelo. (3-4)	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, kambe nkarhi na nkarhi u lava ku pfuniwa ku twanansa mimpumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito vumba rito. Mudyondzi u tiva marito hinkwawo lama dyondzisiweke ya ntolovelo/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelo. (7)	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, naswona hi xitalo u twanansa mimpumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito hinkwawo lama dyondzisiweke ya ntolovelo/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelo. (7)

4.4: KU HLAYA NA Ntwisiso	
XIKONGOMELO	<p>U yingisela na ku nghenelela eka xitshuriwa ku:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U komba xiphiso xo sungula eka xitori lexi xi endlaka leswaku xitori xi ya emahlweni • Lemuka ndzandzelelano wa swindleko • U hlamula swivutiso swa xiyimo xa le henhla tanihi Xana u ehleketa leswaku...? / Hikokwalaho ka yini...?
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku sukela hi vhiki ra vu4 ku ya eka vhiki ra vu 7 • Endla leswi hi Ravuntlhanu hi nkarhi wa Nghingiriko wa Swa nomo : Kanela hi xitshuriwa kumbe hi Ravuntlhanu hi nkarhi wa Ku hlaya swin'we: Nghingiriko wa le ndzhaku ko hlaya.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Kombela vadyondzi ku hlamula 1-2 wa swivutiso swo hambana leswi landzelaka hi xitshuriwa: • Tirhisa xitshuriwa lexi nga tirhisiwa vhiki leri nga hundza. • Tshamisisa tlilasi ku hetisa nghingiriko. • Kutani kombela vadyondzi hi un'we un'we ku ta edesikini ra wena ku hetisa makambeleo: <ul style="list-style-type: none"> Xivutiso hi xiphiso xo sungula <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana a ku ri yini xiphiso emasungulweni ya xitori? 2 Xana i mani kumbe i yini lexi sunguleke xiphiso? Ndzandzelelano <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana ku humelele yini emasungulweni ya xitori? 2 Xana ku humelele yini eku heteleleni ka xitori? 3 Xana ku humelele yini endzhaku ka ...? 4 Xana ku humelele yini ekusunguleni ... kumbe ...? Swivutiso swo pfuleka <ol style="list-style-type: none"> 1 Hikokwalaho ka yini u ehleketa leswaku ...? 2 Xana u nga yelanisa eka ...? 3 Loko a wu ri ... a wu ta endla yini? Hikokwalaho ka yini? • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
SWIVUTISO HI XIPHIQO XO SUNGULA	Mudyondzi a nga swi koti ku lemuka xiphiqo xo sungula eka xitori lexi xi endlaka leswaku xitori xi ya emahlweni. (1)	Mudyondzi u kota ku lemuka xiphiqo xo sungula eka xitori lexi xi endlaka leswaku xitori xi ya emahlweni. Mudyondzi a nga swi koti ku lemuka leswaku i mani kumbe i yini lexi vangeke xiphiqo. (2)	Mudyondzi u kota ku lemuka xiphiqo xo sungula eka xitori lexi xi endlaka leswaku xitori xi ya emahlweni. Mudyondzi wa swi kota ku lemuka leswaku i mani kumbe i yini lexi vangeke xiphiqo. Mudyondzi wa tikeriwa ku tsundzuka vuxokoxoko byin'wana lebyi nga na vuxaka na xiphiqo. (3)	Mudyondzi u kota ku lemuka xiphiqo xo sungula eka xitori lexi xi endlaka leswaku xitori xi ya emahlweni. Mudyondzi wa swi kota ku lemuka leswaku i mani kumbe i yini lexi vangeke xiphiqo. Mudyondzi u tsundzuka vuxokoxoko hinkwabyo lebyi nga na vuxaka na xiphiqo.(4-5)
NDZANDZELELANO	Mudyondzi a nga swi koti ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko. (1)	Mudyondzi u kota ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko ku suka eka xitshuriwa hi ku pfuniwa.(2)	Mudyondzi u kota ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko ku suka eka xitshuriwa kambe u teka nkarhinyana.(3)	Mudyondzi u landzelerisa hi xihatla na hi mfanelo swiendleko hinkwaswo ku suka eka xitshuriwa. (4)
SWIVUTISO SWO PFULEKA	Mudyondzi a nga swi koti ku hlamula hi mfanelo swivutiso swo pfuleka hi xitshuriwa.(1)	Mudyondzi u kota ku hlamula hi mfanelo swivutiso swo pfuleka hi xitshuriwa a ri karhi a pfuniwa. (2)	Mudyondzi u hlamula hi mfanelo swivutiso swo pfuleka hi xitshuriwa, kambe a nga swi koti ku seketela nhlamulo. (3)	Mudyondzi u hlamula hi mfanelo swivutiso swo pfuleka hi xitshuriwa, u kota ku seketela nhlamulo. (4)

4.5: NTIVONTSALO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U kopunula na ku tsala xivulwa hi mfanelo
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • U endla leswi hi ku tirhisa dyondzo yo tsala ku suka eka Mavhiki ya 5-6, kumbe Mavhiki ya 7-8.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Fambisa dyondzo ya ku tsala tanihi ntolovelo. • Tiyisisa leswaku vadyondzi va kopunula swivulwa swo hlayanyana ku suka exitsalelweni. • Loko va ri karhi va tsala, rhendzeleka u va xiyaxiya. • Hlengeleta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka ku tsala. • Kambela ntivontsalo na ku tsala ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2 TIMARAKA 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4 TIMARAKA 3-5	LEVHELE 3 MPIMO 5-6 TIMARAKA 6-8	LEVHELE 4 MPIMO 7 TIMARAKA 9-10
NTIVONTSALO: XIVULWA	Mudyondzi wa tikeriwa ku kopunula na ku tsala xivulwa hi mfanelo. Ku na swihoxo swo tala swa mavumbelo ya maletere, ku hambanisa exikarhi ka marito, na hi sayizi. Mudyondzi u tsala hi ku nonoka. (1-2)	Mudyondzi u kopunula na ku tsala xivulwa hi mfanelonyana. Ku na swihoxonyana swa mavumbelo ya maletere, ku hambanisa exikarhi ka marito, na hi sayizi. Mudyondzi u tsala hi ku nonoka. (3-4)	Mudyondzi u kopunula na ku tsala xivulwa hi mfanelo. Matsalelo ya mudyondzi ya hatlisa kumbe ma basile naswona ya nga antswisiwa. (5-6)	Mudyondzi u kopunula na ku tsala xivulwa hi mfanelo, swi basile na hi rivilo leri amukelekaka.(7)

4.6: KU TSALA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> U tsala swivulwa swi3 hi mahungu ya yena n'wini a tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke na marito yo voniwa ya ntolovelo, maletere lamakulu na hiko.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> Endla leswi hi ku tirhisa dyondzo yo tsala ya Mavhiki ya 3-4, Mavhiki ya 5-6, kumbe Mavhiki ya 7-8..
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> Fambisa dyondzo ya ku tsala tanihi ntolovelo. Hlengelela tibuku ta vadyondzi eku heleni ka ku tsala. Kambela ku tsala ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
KU TSALA: VUTUMBULUXI	Swa nonoha ku twisisa vonelo, kumbe ri hava vutumbuluxi –u kopunule xikombiso xa mudyondzisi.(1)	Vonelo ra twisiseka naswona ri na vutumbuluxi, hambileswi ri yelanaka na xikombiso. (2)	Vonelo i ra yena n'wini naswona ri na vutumbuluxi. (3)	Vonelo i ra yena n'wini, ri na vutumbuluxi naswona ri na vutshila. (4-5)
KU TSALA: KU LEHA NA XIVUMBEKO XA XIVULWA	Mudyondzi u tsarile maritonyana kumbe xivulwana. (1)	Mudyondzi u tsarile xivulwa xin'we hi xivumbeko lexi faneleke.(2)	Mudyondzi u tsarile swivulwa swimbirhi hi xivumbeko lexi faneleke. (3)	Mudyondzi u tsarile swivulwa swinharhu hi xivumbeko lexi faneleke. (4-5)
KU TSALA: KU HIKAHATA	Mudyondzi wa tikeriwa ku tirhisa maletere lamakulu na tihiko hi mfanelo. (1)	Mudyondzi u tirhisa maletere lamakulu na tihiko hi mfanelo, kambe wa tikeriwa hi mahikahatelo man'wana. (2)	Mudyondzi u tirhisa mahikahatelo hinkwawo lama dyondzisiweke hi mpimo, kambe u endla swihoxo ko tala. (3)	Mudyondzi u tirhisa mahikahatelo hinkwawo lama dyondzisiweke hi mfanelo, kambe a nga tali ku endla swihoxonyana. (4)

